

Ю. В. КУХАРЧУК

Нові палеолітичні знахідки у Житомирському Поліссі

Українське Полісся за фізико-географічними умовами поділяється на шість підобластей: Волинське, Мале, Житомирське, Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське. З них найбільш підвишене, а тому найменш заболочене Житомирське, що територіально охоплює майже всю Житомирську і північно-східну частину Ровенської областей. Товща четвертинних відкладів тут незначна. Їх будова зумовила поділ регіону на дві частини: західну — безморенну — і східну — з розвинутими льодовиковими формами рельєфу.

Ще в довоєнний час у Житомирському Поліссі знайдено пізньопалеолітичні пам'ятки Городок і Довгиничі. Але їх розташування на лесових підвищеннях не заперечувало пануючу тоді думку, що цей район був непридатний для заселення в палеолітичну епоху через значну заболоченість. Цю думку довелося переглянути, коли у 1956 р. на околиці м. Радомишль поза скільки-небудь помітним підвищенням і відкладами лесу було відкрито поселення ранньої доби пізнього палеоліту. Згодом на Житомирщині виявлено й більш ранні пам'ятки: ашело-мустьєрське поселення поблизу с. Городище Черняхівського району та мустьєрську стоянку Рихта неподалік с. Сичівки Малинського району.

Своєрідна мустьєрська індустрія з двобічною технікою обробки каменю, не схожа з крем'яним інвентарем одночасних комплексів сусідніх південних територій, свідчила про важливість дослідження Поліського краю для вирішення проблеми заселення європейської частини СРСР. Враховуючи різночасність пам'яток (ашель, мустьє, пізній палеоліт), можна було ставити питання про генезис пізнього палеоліту на місцевій основі. На жаль, матеріали із розкопок цих пам'яток не були належною мірою опрацьовані й опубліковані.

Восени 1981 р. у Житомирському Поліссі провадив розвідки загін постійно діючої палеолітичної експедиції Археологічного музею Інституту зоології АН УРСР. Маршрут пошукових робіт проліг уздовж річок Ірша, Тетерів, Здвиг, Ірпінь та їх притоків. Були оглянуті Житомирське, Рихтинське, Радомишльське місцезнаходження та прилегла місцевість. Підсумком розвідок було відкриття п'яти нових пунктів крем'яних знахідок.

Пункт 1. Городенка. Приблизно за 2 км від Житомирської стоянки, поряд з хут. Городенка Черняхівського району, зібрано крем'яну колекцію. Знахідки були зосереджені на західний — північно-західній ділянці домінуючого над навколишньою місцевістю підвищення, у центрі якого влаштовано огорожене дерев'яним парканом кладовище. Крем'яна колекція налічує 22 вироби зі слідами штучного розколювання. Кремій сірий, жовневий, вкритий білою патиною. За інтенсивністю патини та рівнем окатаності знахідки можна розділити на дві групи. До першої увійшли вироби з окатаними, вкритими щільним шаром патини поверхнями. Вироби другої групи мають патину менш інтенсивну, чітке огранення і гострі краї.

Перша група представлена переважно примітивними відщепами з радіальним та радіально-краєвим ограненням спинки*. Деякі з них були сколоті з природної поверхні нуклеуса без будь-якої підготовки відбивної площадки. Сюди ж віднесено уламок протопризматичної плас-

* Для техніко-типологічної характеристики крем'яних знахідок використаний понятійний апарат класифікації В. М. Гладиліна.

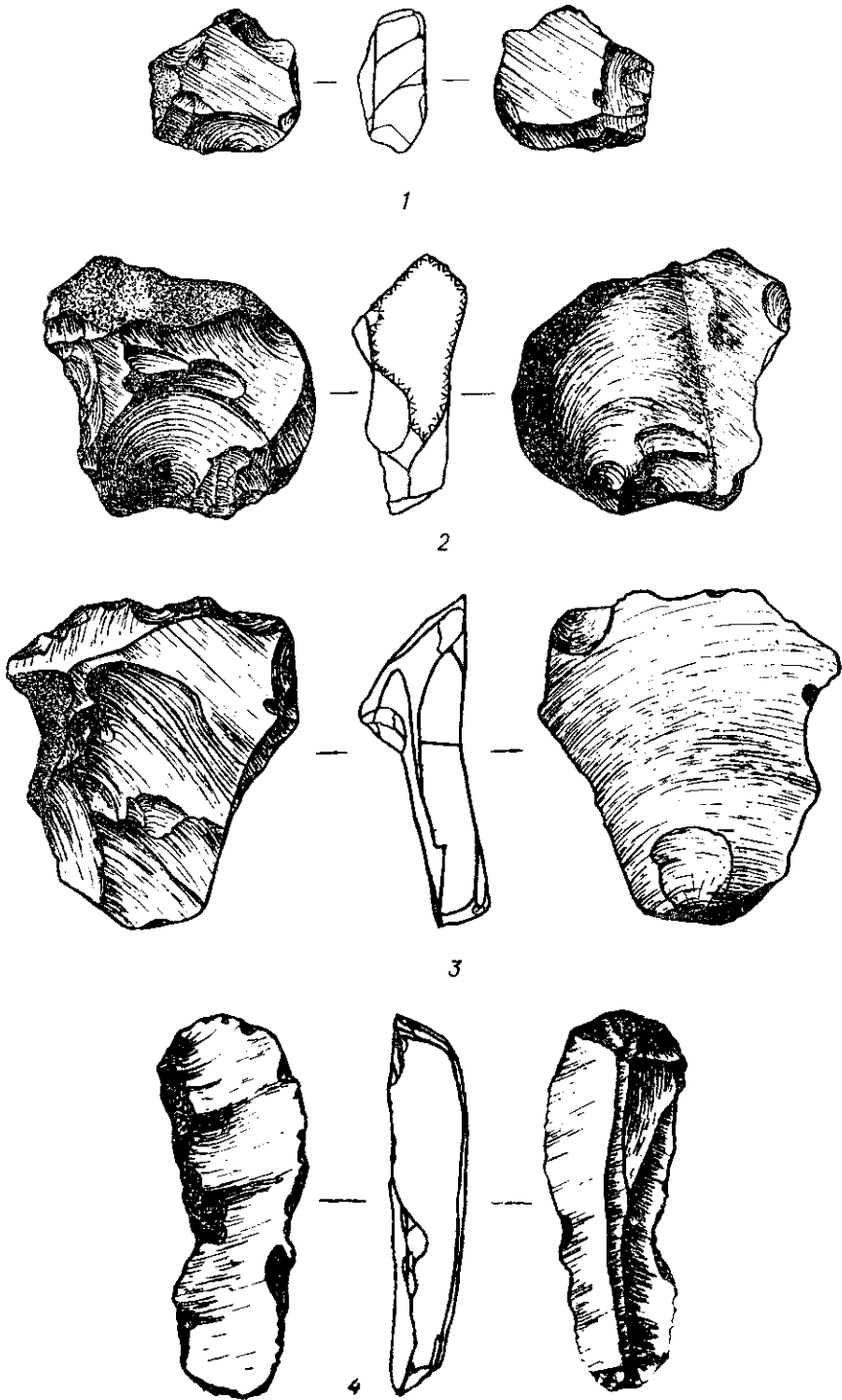

Рис. 1. Знаряддя праці:
1 — Волянщина; 2, 3 — Городенка; 4 — Козіївка.

тини. Знаряддя праці не виділяються виразністю й завершеністю форм. Це поздовжньо-опукле дорсальне скребло, поздовжній дорсальний скобель на відщехах (рис. 1, 2) та два двобічних знаряддя: поздовжній скобель — зубчасте і кутова проколка на жовнах.

У другій групі виробів серед відходів виробництва слід передусім назвати біподовжній протопризматичний нуклеус на жовні з двома гру-

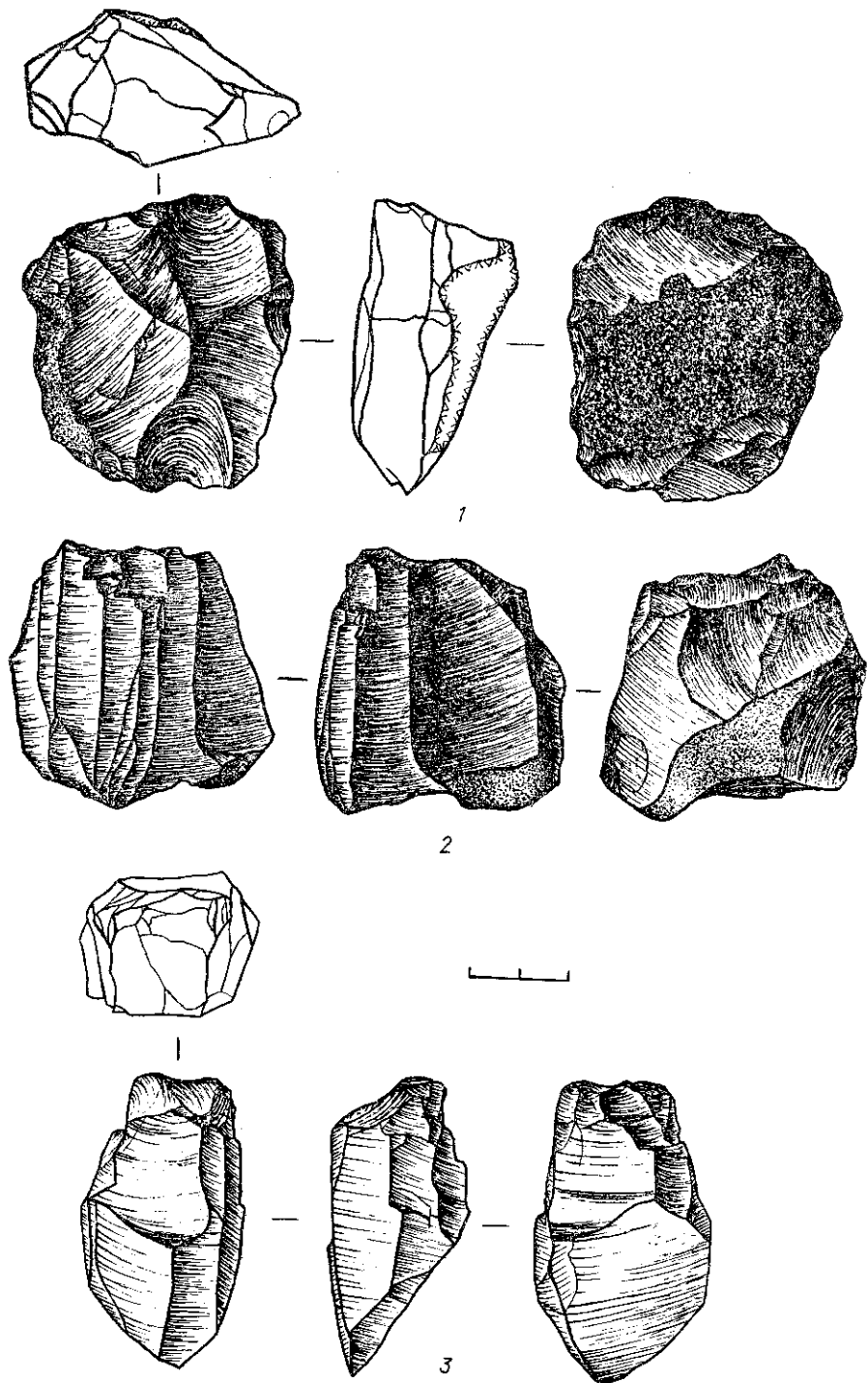

Рис. 2. Нуклеуси:

1 — Городенка; 2 — Верлок; 3 — Волянщина.

бо підправленими відбивними площадками (рис. 2, 1). Примітивні відщепи тут же переважають над протопризматичними, але вражає ретельність підправки їх відбивних площадок. Природні, вкриті жовневою кіркою площадки зовсім відсутні, натомість значною кількістю представлені опуклі, у тому числі підправлені тонкими фасетками «*chapeau de gendarme*». Про те, що носіям цієї, очевидно, пізньомустьєрської індустрії був відомий леваллуазький спосіб розщеплення каменю, свід-

чать і інші ознаки, зокрема те, що два знаряддя виготовлені на леваллуазьких заготовках — черепахоподібному відщепі та вістрі леваллуа. На пізньомустьєрський час вказує значний вміст у крем'яному інвентарі пізньопалеолітичних типів знарядь. Набір знарядь праці серед виробів другої групи такий: термінально-опукле зубчасте на відщепі (рис. 1, 3), термінально-опуклий скребок на вістрі леваллуа, кутовий дорсальний різчик на пластині та кутова двобічна проколка на відщепі.

Пункт II. Рудня. Поодинокі крем'яні вироби зі слідами обробки трапилися за 300 м від сусіднього з Городенкою с. Рудня Черняхівського району. У цьому місці простежується значне скупчення природного жовневого кременю, виходи якого, очевидно, слід пов'язувати з п'ятиметровою терасою давнього русла р. Свинолужка. Незначна кількість знахідок (три відщепи, скобель, проколка) при наявності значних запасів сировини схиляють до думки, що сліди людської діяльності залишені тут мешканцями сусідньої Житомирської стоянки, крем'яні вироби якої вкриті такою самою щільною патиною (відстань від Рудні до Житомирської стоянки близько 1 км).

Пункт III. Верлок. Був відкритий під час обстеження околиць Радомишльської пізньопалеолітичної стоянки. Крем'яні вироби зі слідами штучного розколювання знайдено поблизу с. Верлок Радомишльського району у відшаруванні 20-метрової тераси р. Коробочка та вибоях ґрунтової дороги, що сходить з терасового пагорба до траси Радомишль — Черняхів.

Нечисленний крем'яний інвентар представлений призматичним подовжнім нуклеусом на жовні (рис. 2, 2), двома призматичними пластинами з правильною паралельною огранкою спинки, призматичним відщепом, великим уламком первинного відщепу. Кремінь високоякісний, дрібнозернистий, сірого та білуватого відтінків. Патина відсутня. Підйомний матеріал справляє враження розвинутої пластинчастої індустрії, що хронологічно може відповідати заключній фазі пізнього палеоліту або більш пізньому часові.

Пункт IV. Козіївка. Місцезнаходження приурочене до 40-метрової тераси лівого берега р. Тетерів, за 400 м на північ від дороги на Коростишев і за 200 м на захід від північно-західної околиці с. Козіївка. Поодинокі знахідки були розпорошені на великій площі зраного поля, місця їх локалізації виявити не вдалося. Не знайдено й хоча б невеликих скупчень сировинного каменю. Неоднорідність сировини, різниця в кольорі та щільності патини, типологічні відміни дають підстави для припущення, що зібраний матеріал належить до різних культурно-хронологічних комплексів.

Два вироби — термінально-опуклий скребок на призматичній пластині (рис. 1, 4) та уламок пластини з паралельною огранкою спинки — структурою кременю, голубувато-білим відтінком патини й типологічними особливостями нагадують вироби Радомишльського поселення, відстань від якого до Козіївки не перевищує 20 км. До раннього часу, очевидно, належить трикутне двоякоопукле масивне скребло, виготовлене з уламка крем'янистої породи. Ще менш виразними є скреблоподібне знаряддя на відщепі, примітивний радіальний відщеп та пренуклеус.

Пункт V. Волянщина. Найбільш численна кам'яна колекція була зібрана поблизу с. Волянщина Володарськ-Волинського району. Знахідки локалізувалися на порівняно невеликій (близько 100 м у діаметрі) ділянці першої надзаплавної тераси р. Верхня Іршиця, за 30 м на схід від траси Червоноармійськ — Іршанськ і за 100 м на південь від окраїни с. Волянщина.

Переважають вироби з матового халцедонового кременю рожевих та голубуватих відтінків. Лише п'ять виробів виготовлено з кременю інших порід. Цікаво відзначити, що останні мають сліди вторинної обробки (рис. 1, 1), тоді як вироби з халцедонового кременю представлені виключно відходами виробництва: 2 нуклеуси (рис. 2, 3), 2 прену-

клеуси і 35 сколів. Техніка розколювання тут виразно пластинчата: усі нуклеоподібні і переважна більшість сколів мають сліди розщеплення у паралельному напрямі. Серед сколів поширені крапкові відбивні площадки, що, як і наявність правильних видовжених пластин, свідчить про досить пізній (у межах кам'яного віку) вік пам'ятки.

До більш раннього, можливо, пізньопалеолітичного часу попередньо можуть бути віднесені вироби з кременю іншого сорту: два невеликих скребла, скребло-скобель, скребок та відщеп.

Результати розвідок у Житомирському Поліссі свідчать про перспективність продовження пошуків пам'яток палеоліту у цьому регіоні.

Ю. В. КУХАРЧУК

Новые палеолитические находки в Житомирском Полесье

Резюме

Разведками 1981 г., проводившимися в Житомирском Полесье отрядом постоянно действующей палеолитической экспедиции Археологического музея АН УССР, были открыты новые пункты палеолитических находок — Городенка, Рудня, Козиевка, Верлок, Воляница. Итоги разведок свидетельствуют о перспективности продолжения поисков памятников палеолита в этом регионе.

Д. Я. ТЕЛЕГІН, В. Є. КУРИЛЕНКО

Неолітичні пам'ятки поблизу с. Кудлаївка на Десні

У районі с. Кудлаївка Новгород-Сіверського району Чернігівської області в 1925 р. М. Я. Рудинський знайшов ряд місцезнаходжень з матеріалами первісної епохи, зокрема пункт VI, матеріали якого лягли в основу виділення особливого, кудлаївського, типу мезолітичних пам'яток України.

За завданням археологічної секції Українського товариства охорони пам'яток історії і культури протягом останніх років систематичний нагляд за археологічними пам'ятками околиць сіл Кудлаївка, Дегтярівки та інших вів старший науковий співробітник Мізенського музею В. Є. Куриленко.

Виявлено близько десяти окремих місцезнаходжень. Найбільш багатими були стоянки в урочищі Стрелиця та поблизу оз. Іванцево.

Урочище *Стрелиця* розташоване на мису піщаного масиву, що простягається вздовж стариці Десни від с. Кудлаївка до с. Дегтярівка. Висота місцезнаходження над рівнем лук 3 м. Знахідки зібрано у видувах піщаної тераси та по краю розмиву підвищення в період повені на Десні. Всього в урочищі знайдено понад 100 крем'яних виробів, а також окремі фрагменти кераміки.

Колекція крем'яних виробів включає нуклеуси і нуклеоподібні уламки (12 екз.), ножеподібні пластини (13 екз.), відщепи та 11 знарядь праці. Всі вироби виготовлено з місцевого деснянського кременю темно-сірого кольору в крапинку. За розмірами вироби невеликі: за довжиною не перевищують 5—6 см.

Нуклеуси аморфні, використовувалися переважно для сколювання відщепів, вони одно- і багатоплощинні. Пластини також різних розмірів і невтриманої форми: дрібні, мініатюрні або, навпаки, широкі, з нерівними краями, нечисленні. Серед знарядь праці виділяються три ножі, виготовлені з широких, але коротких пластин (рисунок, 10, 13, 16). Про використання цих знарядь для різання свідчить характер